

<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Ukraine/UKR-CbC-IV-2012-006-UKR.pdf>. 10. Вітман К.М. Інтолерантність у мас-медіа та публічному дискурсі України // Держава і право. – 2012. – Вип.55. – С. 499. 11. Регіональна толерантність, ксенофобія та права людини в Україні у 2012 році: соціологічне опитування / КМІС. – 2013. – С.12. 12. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» №10468 від 14.05.2012 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43370. 13. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 76. – С.65.

УДК 322.2

О. М. ЦАПКО

ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО АВТОКЕФАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Розкриваються основний зміст та сутність політики Української Центральної Ради щодо автокефалії української православної церкви, а також визначаються основні політичні умови та чинники, які впливали на неї.

Ключові слова: автокефалія, ідеологія соціалізму, українські політичні партії, український релігійний рух, федерація.

Цапко О. М. Политика Украинской Центральной Рады в вопросах автокефалии Украинской православной церкви

Раскрываются основное содержание и сущность политики Украинской Центральной Рады в вопросах автокефалии украинской православной церкви, а также определяются основные политические условия и факторы, которые влияли на неё.

Ключевые слова: автокефалия, идеология социализма, украинские политические партии, украинское религиозное движение, федерация.

Tsapko O. The politics of Ukrainian Central Rada in respect of autocephaly of Orthodox Church

The article describes basic content and nature of the politics of Ukrainian Central Rada in respect of autocephaly of Orthodox Church, and also basic political circumstances and factors influenced on it are determined.

Key words: autocephaly, ideology of socialism, Ukrainian political parties, Ukrainian religious movement, federation.

Світовий і вітчизняний досвід переконливо доводить, що одним із найбільш вагомих чинників процесу формування нації є чинник національно-релігійний. А. Колодний з цього приводу зазначає: «Будучи присутньою в людській історії на-самперед через її національний контекст..., релігія покликана формувати у представників певних етносів осмислене уявлення про їх національну ідентичність, захищати її, бо ж ігнорування останньої веде до дезорієнтації особи в її суспільному бутті, а то й до суспільної нестабільності»¹.

У власне українському контексті релігійний чинник виявив себе у створенні

© ЦАПКО Олег Михайлович – кандидат історичних наук, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії внутрішніх справ

Української Автокефальної Православної Церкви в період національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 років. Нині проблема формування та діяльності Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ) є предметом дослідження фахівців з філософії, історії, релігієзнавства, політології тощо. Так, науково і методологічно цінними є публікації А. Колодного², Д. Дорошенка³, А. Річинського⁴, О. Лотоцького⁵, І. Власовського⁶, О. Петрів⁷, В. Швидкого⁸ тощо.

Лютнева революція 1917 р., знищивши російське самодержавство, відкрила перед українським національним рухом перспективу побудови Української держави. Революційні події стали початком становлення української політичної системи, основними складовими якої були українські політичні партії, які, на відміну від інших громадських організацій України, ідейно та організаційно були найбільш підготовлені до боротьби за незалежну державу.

Після революції визначальну роль у національно-визвольному русі відігравали українські політичні партії соціалістичної орієнтації, а саме Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), Українська партія соціалістів революціонерів (УПСР), Товариство українських поступовців (ТУП), яке згодом було перейменовано в Українську партію соціалістів-федералістів (УПСФ). Ці політичні партії склали основу утвореної 4 березня 1917 р. Української Центральної Ради (далі – УЦР), як єдиного представницького органу українського народу.

Характеризуючи політику УЦР загалом, слід зазначити, що вона здійснювалася в руслі ідеології соціалізму. Майже неподільна гегемонія соціалізму в 1917 р. віддзеркалювала політичну незрілість тодішнього українського руху, що практично і характеризувало діяльність тодішніх українських політичних партій. Так, І. Лисяк-Рудницький зазначає, що причиною «соціалістичної моди» була «недозрілість», «надмірна молодість провідників», відсутність європейського досвіду партійного життя, парламентської та законодавчої практики, «військовости й фінансів»⁹. У тодішньому уявленні широкого загалу населення України слово «соціалістичний» означало «призначений для народу», і якщо політичний діяч не вважав себе соціалістом, він оголошувався реакціонером і виключався з політичного життя. Захоплення ідеологією соціалізму також призвело до формування атеїстичних поглядів у лідерів більшості українських політичних партій. Щодо цього сучасна дослідниця О. Петрів дає цікаву характеристику світогляду одного з лідерів Центральної Ради, Голови Генерального секретаріату В. Винниченка, зазначаючи, що він «був атеїстом» і поняття «божого абсолюту» у його «національно-екзистенціальних пошуках підмінялося поняттями «відродження», «воля», «державність», яких прагне досягти українська нація у своєму житті»¹⁰.

Революційні події 1917 р. значно активізували національно-культурні та національно-релігійні рухи на окраїнах Російської імперії. В умовах України національно-релігійний рух вилився у відродженні автокефалії української православної церкви та її незалежненню від російського православ'я. Однією зі складових руху була частина національно свідомого духовенства, до якого здебільшого входили парафіяльні священники та незначна частина єпископів, які, незважаючи на всі утиски російського самодержавства, залишалися близькими до українського народу, переймалися його проблемами та прагненнями, а також брали активну участь у діяльності українських культурно-просвітницьких організацій, зокрема товариств «Просвіта». Другою складовою цього руху була частина української інтелігенції з переважно ліберально-консервативними погляда-

ми, яка усвідомлювала необхідність створення єдиної помісної церкви в Україні, як вагомого чинника консолідації українців як нації. Першим організаційним оформленням цього руху стало створення в листопаді 1917 р. з ініціативи протоієрея В. Липківського «Братства Воскресіння Христа», яке ставило за мету боротьбу за відродження Автокефальної Української Православної Церкви та її унезалежнення від російської.

Цей рух виріс в середовищі революційної народної стихії і розвивався як рух соціальних низів. Як згадував В. Липківський уже в квітні – травні 1917 р., майже в усіх єпархіях України відбулися єпархіальні собори, в яких узяли участь як духовенство, так і миряни¹¹. На цих соборах обговорювалися два основні питання: 1) українізація богослужіння; 2) відновлення традицій соборного та виборчого начал у церкві¹².

Крім того, значна частина українського духовенства прихильно ставилася до українського національно-визвольного руху. Так, з'їзди духовенства Полтавщини, Поділля виступали за українізацію шкіл, відродження старовинних народних звичаїв та традицій, вживання української мови в богослужінні тощо. На цих же з'їздах його учасники заявляли про свою підтримку УЦР як органу української влади.

З самого початку свого виникнення український релігійний рух у своїх домаганнях щодо надання українській церкві статусу автокефальної зіштовхнувся з рядом труднощів політичного характеру. Вони мали насамперед внутрішній характер і були пов'язані з його слабкою внутрішньою організованістю на рівні єпископату та відсутністю авторитетних лідерів, які могли б з гідністю репрезентувати та захищати інтереси цього руху. Крім того, давалося взнаки 130-річне панування російської православної церкви в Україні. Так, серед тодішніх православних єпископів, які діяли в Україні, п'ять стояли на позиціях українства і відкрито заявляли про свою підтримку УЦР та її уряду. До їхнього числа, зокрема, належали єпископи: Уманський – Дмитро, Чигиринський – Никодим, Катеринославський – Агапіт, Володимирський – Олексій, Полтавський – Парфенон¹³. Інші єпископи зайняли нейтральну позицію, а єпископ Харківський Антоній Храповицький виявив своє вороже ставлення до українського руху¹⁴. Неузгодженість позицій значно послаблювала український релігійний рух та применшувала його загальнонаціональне значення.

Цим досить вдало користувалася російська православна церква, яка спромоглася заручитися у своїй релігійно-конфесійній політиці підтримкою тодішнього Тимчасового уряду і використовувала різні методи, починаючи з релігійно-канонічними і закінчуючи політичними, щоб зберегти Україну під своїм ідеологічним та духовним впливом. Так, 10 червня 1917 р. на першому всеросійському з'їзді духовенства і мирян, який проходив у Москві, делегати десяти українських єпархій внесли декларацію з домаганням автокефалії й українізації української церкви¹⁵. Однак декларація не отримала підтримки з боку більшості делегатів з'їзду, які вважали, що створення окремої національної церкви в Україні завдасть значної шкоди російському православ'ю.

Складними також були взаємини українського духовенства з Українською Центральною Радою, релігійна політика якої характеризувалася невизначеністю. Так, загальну політичну лінію УЦР з цього питання відображало ставлення до нього двох її головних партій УСДРП і УПСР, партійні програми яких передбачали відокремлення церкви від держави і школи, націоналізація церковних та мо-

настирських земель, вважали релігію особистою справою кожного¹⁶. Лише незначна частина членів УПСФ відстоювала необхідність вирішення церковного питання на користь українізації української православної церкви та залучення її до загального національного руху¹⁷. Однак ця група була в меншості.

Про нехтування більшістю Центральної Ради церковними проблемами свідчить і те, що до числа її членів не входило жодного представника української церкви.

Єдиним захисником ідеї автокефалії української православної церкви в Центральній Раді та її уряді – Генеральному Секретаріаті був О. Лотоцький, який за квотою від УПСФ обійняв посаду Генерального писаря в Генеральному Секретаріаті. За своїми політичними поглядами О. Лотоцький стояв на помірковано консервативних позиціях, які поєднувалися з притаманними йому ідеалами національного культурництва кінця XIX ст. На фоні більшості своїх колег, які були соціалістами, цей політик завжди стояв дещо осторонь. За характеристикою Д. Дорошенка, О. Лотоцький «був чи не єдиною людиною, яка, маючи ґрунтовну духовну освіту, як випускник Київської духовної академії, найкраще розумів культурне і національне значення церковної справи»¹⁸.

О. Лотоцький був глибоко переконаний, що церква, яка, з одного боку, століттями входила до державних структур, а з іншого – мала значний ідейно-духовний вплив на численну паству, не могла залишитися осторонь від загальних національних та державотворчих процесів.

Перебуваючи на державній посаді, О. Лотоцький часто сам, з власної ініціативи порушував у Генеральному Секретаріаті церковні питання. Оскільки, за його спогадами, він користувався найменшою можливістю щоб переконати своїх колег у необхідності «увести церковно-адміністративні справи у загальне річище діяльності української влади і певним зовнішнім контролем над адміністративною діяльністю керуючих органів духовенства, унеможлививши їх зловживання у церковних справах»¹⁹.

О. Лотоцький неодноразово виступав з ініціативою створення відповідного органу для управління церковними справами та вироблення єдиної державної релігійної політики, але він так і не знаходив відповідної підтримки як серед керівництва УЦР, так і серед членів Генерального Секретаріату²⁰.

Водночас лідери УЦР нехтували будь-якою підтримкою своєї діяльності з боку українського церковного руху. Показовою в цьому сенсі є подія, коли створена для підготовки Українського церковного собору Церковна Рада звернулася до В. Винниченка як Голови українського уряду з проханням надати їй державного значення і тим самим залучитися його підтримкою. Делегати від Церковної Ради доводили Генеральному Секретареві, що «між народом церква має велике значення, і поки Москва буде володіти церквою в Україні і думами українського народу, доти і відродження Української Держави буде на слизькому шляху, і з цим треба хуаватися»²¹.

Однак, як згадував один з учасників цих подій священник П. Корсуновський, «В. Винниченко і руками і ногами відпирався, він, мовляв, соціаліст і ніякої церкви не визнає»²². Тим самим, як показав подальший перебіг політичних подій в Україні, В. Винниченко припустився грубої помилки.

Аналізуючи причини такого ставлення керівництва УЦР до української церковної справи, О. Лотоцький згодом зазначав, що інтерес більшості соціалістів до церкви «кваліфікувався як певна вузькість», що дуже псувало репутацію пра-

вовірного революціонера, тим більше соціаліста»²³. На нашу думку, небажання лідерів УЦР йти назустріч автокефальним домаганням українського церковного руху випливало ще й із загальної національної політики, яку вони проводили під гаслом автономії України у складі Російської федерації, що на той час відповідало національним прагненням більшості українського населення. Автономістичні погляди широких верств українства, за висловом В. Солдатенка, «ніби проросли знизу, з глибинних традицій, з давніх програмних вимог, із ситуації, що склалася, детермінувалися особливим психологічним сприйняттям, аналізу тогочасних процесів»²⁴. Відповідно, ідея самостійності та побудови незалежної української держави не користувалася популярністю. Хоча саме наявність незалежної держави і повинна була слугувати основною політичною умовою автокефалії української православної церкви.

Лише загострення політичної ситуації наприкінці 1917 р., яке було пов'язане з жовтневим переворотом і захопленням більшовиками на чолі з В. Леніним влади, вплинуло на часткову зміну ставлення УЦР до релігійного питання в Україні. 16 листопада 1917 р. відбулося надзвичайне засідання Малої Ради. Одним з головних пунктів цього засідання був пункт «Про клерикальні справи». Головним доповідачем був О. Лотоцький. У своєму виступі політик зазначив, що, зважаючи на складність політичного моменту, УЦР слід докласти максимум зусиль для консолідації всього українства і український церковний рух тут є однією з найпотужніших національних сил, яка до останнього часу вперто ігнорувалася. Водночас у своєму виступі О. Лотоцький зазначив, що духовні інститути в Україні існують без єдиного об'єднаного органу і не мають представництва у Генеральному Секретаріаті. Тому з метою координації відносин між державою та церквою він пропонує створити «особливий комітет для порядкування релігійними справами...»²⁵. Як аргумент на користь такого державного органу О. Лотоцький наводить вимогу єпархіальних з'їздів, на яких національно налаштовані священники і миряни наголошують на зростанні залежності українських парафій від російської церкви²⁶.

Після виступу О. Лотоцького на засіданні Малої Ради розгорнулася дискусія, яка є досить показовою з позиції загального ставлення представників різних політичних партій Центральної Ради до питань релігії та церкви. Так, представник «Бунду» М. Рефес заявив про те, що Генеральний Секретаріат не повинен опікуватися церковними справами, оскільки церква має бути відокремлена від держави. У свою чергу, представники УСДРП В. Винниченко, І. Стешенко та М. Левицький, децю змінивши своє попереднє ставлення до релігійного питання в Україні, погодилися з ідеєю створення окремого «Департаменту ісповідань», який займався б упорядкуванням церковних справ. Однак цю пропозицію не підтримали представники від УПСР – М. Стасюк, російських меншовиків – М. Балабан, «Бунду» – М. Рефес і О. Золотарьов та УСДРП – О. Неронович²⁷.

Як показало засідання Малої Ради, більшість її учасників і надалі вважали духовенство реакційною силою, а тому жодного зв'язку між державою і духовенством не повинно бути. Втративши останню надію на зміну політики УЦР щодо введення питання автокефалії української православної церкви в сферу державної політики, О. Лотоцький подає у відставку, яка була прийнята на засіданні Генерального Секретаріату 20 листопада 1917 р.²⁸.

На початку 1918 р. департамент сповідань при українському уряді таки було створено, але й це відбулося попри шалений спротив представників соціалістич-

них партій. Водночас діяльність цього департаменту припадала на останній період діяльності УЦР, яка проходила в умовах німецько-австрійської окупації України, що, зрештою, унеможливило його ефективну роботу.

Отже, можна зробити низку висновків:

По-перше, як показали революційні події 1917 р., незважаючи на майже 150-річний період існування українців як бездержавної нації, ідея автокефалії української православної церкви поряд з ідеєю відродження української державності завжди була актуальною як в українській суспільно-політичній та філософсько-релігійній думці, так і в народній пам'яті. Адже саме національна церква за своєю внутрішньою сутністю акумулює в собі самобутність та історичний потяг до національної культури, виступає на захисті національної ідентичності від чужоземних асиміляторських культурних та релігійних впливів, безпосередньо впливає на процес формування національної свідомості, ставала ідейно-духовним консолідатором та рушійним чинником національно-культурного та національно-визвольного рухів українського народу в попередні періоди його історії.

По-друге, слабка організованість українського релігійного руху за відродження автокефалії Української Православної Церкви періоду діяльності УЦР є результатом незавершеності процесу консолідації і творення української нації, що, зрештою, негативним чином відобразилося як на самій соціальній базі українського релігійного руху, так і на його сприйнятті як потужної соціальної та політичної сили діячами УЦР.

По-третє, незавершеність національного процесу в Україні негативно вплинула на весь український національно-визвольний рух початку ХХ ст. та політику УЦР – його головного репрезентанта, яка, в свою чергу, характеризувалася невизначеністю та половинчистістю у прийнятті політичних рішень.

По-четверте, на релігійну політику УЦР також впливала соціалістична спрямованість програм та діяльності українських політичних партій в УЦР, для яких соціальні чинники переважали над національними, що в кінцевому підсумку призвело до недооцінки, а часто й ігнорування її лідерами українського релігійного руху.

По-п'яте, впевнені, що навіть негативний політичний досвід релігійної політики УЦР щодо створення УАПЦ слугуватиме відповідним історичним уроком, результати якого слід враховувати, формуючи релігійну політику в сучасній Україні.

1. Колодний А. Національна церква як вияв національної ідентичності: український контекст // Релігійна свобода: свобода релігії і національної ідентичності – світовий досвід і українські проблеми: Науковий щорічник. – К., 1998. – 325 с. **2.** Там само. – С. 21-26. **3. Дорошенко Д.** Історія України 1917 – 1923 рр. – Т. 1. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932. – 410 с.; *Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу.* – Берлін, 1940. – 123 с. **4. Річницький А.** Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль: Укрмедкнига. – 336 с. **5. Лотоцький О.** Церковна справа в Україні // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Кн. 5. – С. 64-72. **6. Власовський І.** Нарис історії української Православної Церкви. – Т. IV. Частина 2. – К., 1998. – 325 с. **7. Петрів О.** Володимир Винниченко: філософський дискурс. – Дрогобич: ВІМІР, 2007. – 204 с. **8. Швидкий В.** Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–30-і рр.). – К., 2002. – 348 с. **9. Лисак-Рудницький І.** Історичні есе: У 2 т. – Т. 2. – К., 1994. – С. 47. **10. Петрів О.** Володимир Винниченко: філософський

дискурс. – Дрогобич: ВІМІР, 2007. – С. 163. **11.** Липківський В. Українська Православна Церква (коротка історія). – Вінніпег: Видання Консисторії Української Православної Церкви, 1934. – С. 24. **12.** Річинський А. Цит. праця. – С. 59. **13.** Лотоцький О. Церковна справа в Україні // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Кн. 5. – С. 65. **14.** Там само. – С. 66. **15.** Біднов В. Церковна справа в Україні. – Тарнов, 1927. – С. 24. **16.** Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932. – С. 21. **17.** Там само. – С. 71. **18.** Там само. – С. 72. **19.** Дорошенко Д. Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940. – С. 22. **20.** Швидкий В. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-і рр.). – К., 2002. – С. 130. **21.** Власовський І. Нарис історії української Православної Церкви. – Т. IV. Частина 2. – К., 1998. – С. 22. **22.** Там само. – С. 24. **23.** Лотоцький О. Церковна справа в Україні // Літературно-науковий вісник, 1923. – Кн. 5. – С. 69. **24.** Солдатенко В. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1993. – С. 145. **25.** Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1997. – Т. 1. – С. 451. **26.** Власовський І. Нарис історії української Православної Церкви. – Т. IV. Частина 2. – К., 1998. – С. 22. **27.** Швидкий В. Олександр Лотоцький: учений, громадський діяч, політик (1890–1930-і рр.). – С. 140. **28.** Там само. – С. 141.

УДК 321.015

Є. В. ПЕРЕГУДА

МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНО РОЗКОЛОТОГО СУСПІЛЬСТВА

Національна єдність не обов'язково є передумовою модернізації, а може бути досягнена в ході реалізації політики модернізації. Її реалізація вимагає політичної стабільності, але провайдером модернізації у соціокультурно розколотому суспільстві не може бути авторитарна влада. У контексті регіональної політики держава має стати стимулятором інвестиційних процесів.

Ключові слова: модернізація, соціокультурний розкол, національні традиції, структурна диференціація, авторитарний режим.

Перегуда Е. В. Модернизация социокультурно расколотого общества

Национальное единство не обязательно является предпосылкой модернизации. Оно может быть достигнуто в ходе реализации политики модернизации. Ее реализация требует политической стабильности, однако провайдером модернизации в социокультурно расколотом обществе не может быть авторитарная власть. В контексте региональной политики государство должно стать стимулятором инвестиционных процессов.

Ключевые слова: модернизация, социокультурный раскол, национальные традиции, структурная дифференциация, авторитарный режим.

Pereguda Y. The modernization of a socioculturally divided society

The national unity is not necessarily a prerequisite for modernization and can be achieved in the implementation of the modernization policy. Although its implementation needs political stability, the authoritarian power can't be provider of modernization in socioculturally divided society. The state should be the stimulator of the investment processes in the context of regional policy.

© ПЕРЕГУДА Євген Вікторович – кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук КНУБА